

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МИСТЕЦТВ
імені І. П. Котляревського**

ТИХОНРАВОВА АННА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 780.614.131(091) (043.3)

**СЕМИСТРУННА ГІТАРА
В ЧАСОПРОСТОРІ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА:
ОРГАНОЛОГІЧНІ ТА ВИКОНАВСЬКІ АСПЕКТИ**

Спеціальність 17.00.03 – Музичне мистецтво

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Харків – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківській державній академії культури
Міністерства культури України

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства, професор
Польська Ірина Іллівна,
Харківська державна академія культури,
професор кафедри теорії музики та фортепіано

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, доцент
Чекан Юрій Іванович,
Національна музична академія України
імені П. І. Чайковського,
доцент кафедри історії музики етносів України
та музичної критики

кандидат мистецтвознавства, доцент
Ніколаєвська Юлія Вікторівна
Харківський національний університет мистецтв
імені І. П. Котляревського
доцент кафедри інтерпретології та аналізу музики

Захист відбудеться « 17 » вересня 2014 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради К 64.871.01 у Харківському національному університеті мистецтв
ім. І. П. Котляревського за адресою: 61003, м. Харків, м. Конституції 11/13, ауд. 58.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного
університету мистецтв ім. І. П. Котляревського за адресою: 61003, м. Харків,
м. Конституції 11/13.

Автореферат розісланий « 07 » серпня 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат мистецтвознавства, доцент

М . С. Чернявська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Семиструнна гітара з терцовим строем набула поширення на території України та Росії з кінця XVIII ст. Новий інструмент, який органічно вписався в семантичні потреби сентименталізму та романтизму, назавжди залишився закріпленим в історії музики як «російська гітара».

За перші 50 років стрімкого розвитку, що отримали назву «Золотого сторіччя» семиструнної гітари, для цього інструмента було створено значний сольний і ансамблевий репертуар найвищого рівню віртуозності. У 2-й пол. XIX ст. почався процес поступового занепаду гітарної концертної традиції. Семиструнна гітара стає неодмінним атрибутом і символом побутового музикування та виконує найважливішу соціально-просвітницьку функцію масового народного інструмента.

В останні десятиліття намітилася стійка тенденція поживлення професійного інтересу до семиструнної гітари. Про це свідчить поява молодих талановитих солістів і колективів, значних творів великої форми і проведення перших міжнародних конкурсів.

З початку 90-х років XX ст. у світовому мистецтвознавстві почався період інтенсивного наукового осмислення специфіки гітарної парадигми. З цього часу *гітаристика* активно розвивається як напрямок музичної науки. В Україні одним з її провідних центрів є Харківський національний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського, під егідою якого регулярно відбуваються міжнародні наукові конференції, виходять друком збірники праць, а також захищено ряд дисертацій, присвячених питанням історії, теорії та практики гітарного мистецтва (О. Жерздев, Т. Іванніков, В. Ткаченко).

Втім в українському музикознавстві дотепер немає спеціальних наукових розробок, присвячених проблемам феноменологічного та соціокультурного аналізу буття семиструнної гітари та її об'єктивних фонічних і виконавських особливостей.

Таким чином, актуальність теми дослідження зумовлена:

- культуротворчою та художньою значущістю гітарного мистецтва;
- зростанням наукового інтересу до проблем гітарного мистецтва загалом та семиструнної гітари зокрема;
- необхідністю історико-теоретичного осмислення феномену російської семиструнної гітари в проблемному полі сучасної музикології;
- практичною відсутністю в українському музикознавстві наукових робіт, присвячених дослідженню історико-генетичної, органологічної, семантичної та виконавської специфіки семиструнної гітари, а також її художньо-технологічного та репертуарного потенціалу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної та методичної роботи Харківської державної академії культури і відповідає комплексній темі кафедри фортепіано та теорії музики: «Українська та світова музична культура». Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради ХДАК (протокол № 6 від 29.12.2006) та уточнено на засіданні Вченої ради ХДАК (протокол № 11 від 26.06.2013).

Мета дослідження полягає в концептуалізації феномену семиструнної гітари в часопросторі музичного мистецтва в контексті органологічної та виконавської специфіки даного інструмента.

Завдання дослідження:

- виявити основні напрями осмислення феномену семиструнної гітари в проблемному полі музикознавства;
- обґрунтувати органологічну специфіку семиструнної гітари в контексті поліморфізму музичних інструментів;
- розкрити основні соціокультурні передумови появи гітари в Росії;
- простежити історичну динаміку розвитку російської семиструнної гітари в Росії і висвітлити основні етапи еволюції професійного гітарного мистецтва;
- шляхом порівняльного аналізу виявити органологічну та темброво-акустичну специфіку семиструнної і шестиструнної гітар, а також художньо-технологічні особливості виконавства на кожній з них;
- виявити художньо-виконавський потенціал двох різновидів семиструнної гітари (зі строем G-dur і g-moll);
- визначити сучасні тенденції розвитку виконавської практики семиструнної гітари і еволюції її репертуару;
- здійснити жанрово-стильовий і виконавський аналіз низки творів для семиструнної гітари, створених композиторами XIX – XXI ст.

Об'єкт дослідження – гітарне музичне мистецтво.

Предмет дослідження – феноменологічна специфіка російської семиструнної гітари, розглянута в історичному, органологічному та виконавському аспектах.

Матеріалом дослідження є творча спадщина класиків російської семиструнної гітари, зокрема: цикл «Практичні правила грати на гітарі, що в чотирьох великих екзертиціях складаються» А. Сіхри; «Колискова пісня» G-dur, «Рондо Й. Гуммеля» G-dur, варіації на тему української народної пісні «Як сказала матуся» h-moll та варіації на тему російської народної пісні «Згадай, згадай мій люб'язний» d-moll М. Висотського; цикл «24 прелюдії для семиструнної гітари у всіх мажорних та мінорних тональностях» В. Моркова, а також твори великої форми, створені для семиструнної гітари сучасними композиторами: Соната e-moll О. Вулли; варіації С. Орехова на тему романсу Н. Шишкіна «Ніч світла» h-moll; Сонати № 1 fis-moll та № 4 a-moll О. Агібалова.

Вибір матеріалу дослідження зумовлений художньою та історичною цінністю перелічених творів в контексті аналізу еволюції російської семиструнної гітари.

Методи дослідження. Методологічною основою аргументації наукових положень дисертації є сукупність фундаментальних загальнонаукових методів пізнання, а також спеціальних музикознавчих методів дослідження.

Зокрема, у роботі використано:

- *історичний підхід (історико-генетичний та історико-контекстний методи)*, що дозволив розкрити шляхи еволюції семиструнної гітари;
- *системний підхід*, що дозволив визначити місце семиструнної гітари в загальній системі гітарного сімейства музичних інструментів;

– *культурологічний підхід*, що дозволив розглянути гітарну проблематику в широкому соціокультурному контексті;

– *феноменологічний підхід*, що уможливив висвітлення специфічних особливостей семиструнної гітари як явища;

– *гіпотетико-дедуктивний метод*, що сприяв обґрунтуванню гіпотези російського походження семиструнної гітари зі строем G-dur;

– *компаративний метод*, що дозволив виявити художньо-виконавський потенціал семиструнної гітари зі строем G-dur і g-moll шляхом комплексного порівняльного аналізу органологічних параметрів, темброво-акустичних властивостей та виконавських технік гітар квартового і терцового строю.

До спеціальних методів музикознавства, застосованих для характеристики аналізованих творів для семиструнної гітари і виявлення її виконавського потенціалу, належать:

– *метод жанрово-стильового аналізу*, що дозволив розкрити жанрові та стильові особливості творів для семиструнної гітари та виявити характер історичної еволюції її репертуарних домінант;

– *інтерпретаційний метод*, який сприяв виявленню авторських виконавських концепцій видатних музикантів-гітаристів;

– *методи виконавського аналізу*, що сприяли виявленню специфіки гітарної фактури і апікатурних схем творів, обраних за матеріал дослідження;

– *методи мистецтвометрії*, залучення яких дозволило об'єктивувати кількісні показники для порівняння темброво-акустичних і художньо-технологічних можливостей гітар з різним строем.

Теоретичною базою дисертації є наукові праці в галузі:

– історії, теорії та методики (виконавства та педагогіки) гітарного мистецтва (В. Ганєєв, В. Доценко, Ч. Дункан, О. Жерздеєв, Т. Іванніков, К. Ільгін, В. Кузнецов, О. Петропавлівський, А. Сеговія, В. Тавровський, В. Ткаченко, О. Тимофєєв, К. Чеченя, Е. Шарнассе, А. Ширялін);

– музичної (гітарної) органології (О. Батов, М. Каша, Н. Мілешина, Й. Поврозняк, Т. Рельф-Кнігхт, М. Родрігес, О. Тимофєєв);

– історії та теорії виконавства на народних інструментах (К. Вертков, А. Гуменюк, М. Імханицький, О. Фамінцин, Г. Хоткевич);

– історичного та теоретичного музикознавства (Б. Асаф'єв, Є. Браудо, С. Гоменюк, Т. Ліванова, Є. Назайкінський, Ю. Ніколаєвська, І. Польська, М. Рицарева, О. Рощенко, Ю. Чекаєв, Л. Шаповалова);

– музичної акустики і теорії тембру (А. Володін, М. Гарбузов, Г. Гельмгольц, Л. Кузнецов, Ю. Рагс, Дж. Тейлор);

– мистецтвометрії як розділу теоретичного музикознавства і кваліметрії (Г. Азгальдов, О. Данілова, Н. Зубарева, П. Кулічкін, В. Петров);

– історико-біографічної та мемуарної літератури (М. Вайсборд, М. Галло, Н. Іванова-Крамська, І. Корб, Ю. Лубченков, В. Міхневич, О. Петрушевський, М. Пиляєв, М. Стахович, Я. Штелін, С. Шубінський);

– філософії, соціології та культурології (Л. Гринін, Л. Гумільов, Ю. Лотман, Б. Краснобаєв, О. Рябініна, В. Суханцева, В. Шейко, Т. Щербакова).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні спеціальним дослідженням, присвяченим теоретичному осмисленню проблематики семиструнної гітари з терцовим строем. У дисертації *вперше*:

- виявлено основні напрями теоретичного осмислення феномену семиструнної гітари в проблемному полі музикознавства;
- обґрунтовано органологічну специфіку семиструнної гітари в контексті поліморфізму музичних інструментів;
- простежено історичну динаміку розвитку російської семиструнної гітари від її появи до сьогодення;
- введено до наукового обігу сучасного музикознавства документальні дані, які підтверджують російське походження семиструнної гітари зі строем G-dur;
- шляхом компаративного аналізу виявлено органологічну і темброво-акустичну специфіку семиструнної і шестиструнної гітар та художньо-технологічні особливості виконавства на кожній з них;
- виявлено художньо-виконавський потенціал двох різновидів семиструнної гітари (зі строем G-dur та g-moll);
- визначено основні тенденції сучасного розвитку виконавської практики семиструнної гітари та еволюції її репертуару;
- здійснено жанрово-стильовий та виконавський аналіз низки творів для семиструнної гітари, створених композиторами XIX – XXI ст. (А. Сіхра; М. Висотський, В. Морков, С. Орехов, О. Вулла, О. Агібалов).

Уточнено періодизацію процесу еволюції професійного виконавства на семиструнній гітарі в Росії.

Отримали подальший розвиток:

- уявлення про семантику гітари в європейській та російській культурі;
- осмислення соціокультурних передумов появи гітари в Росії.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використання основних положень та висновків дисертації в подальших наукових дослідженнях у сфері музикознавства (насамперед, у працях, присвячених гітарній проблематиці), а також у педагогічній практиці (зокрема, у вузівських курсах історії музики, культурології, історії виконавства, інструментознавства тощо) та виконавській діяльності музикантів-гітаристів.

Апробація результатів роботи. Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри теорії музики та фортепіано ХДАК. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладено в 10 доповідях на 8 міжнародних та 2 всеукраїнських конференціях: «Освіта, культура та мистецтво в добу цивілізаційної глобалізації» (Харків, 2007); «Культура та інформаційне суспільство XXI століття» (Харків, 2007); «Харків у контексті світової музичної культури: події та люди» (Харків, 2008); «Гітара як образ світу: виконавське мистецтво та наука» (Харків, 2008); «Классическая гитара: современное исполнительство и преподавание» (Тамбов, 2008, 2010, 2012); «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (Харків, 2011); «Гітаристика XXI століття: історія – теорія – творчість» (Харків, 2012); «Культура та інформаційне суспільство XXI століття» (Харків, 2013).

Публікації. Основні положення дослідження викладено в 8 статтях, з яких 6 – у фахових наукових виданнях, затверджених МОН України, 2 – у закордонних періодичних наукових виданнях, та у 6 тезах доповідей на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі Вступу, трьох Розділів, Висновків, Списку використаних джерел (308 позиції, з них 280 – українською та російською мовами та 28 на інших іноземних мовах) і шести Додатків. Загальний обсяг дисертації становить 319 сторінок, з них основного тексту – 196 сторінок. Список використаних джерел – 32 сторінки, шість Додатків – 91 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету та завдання, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, наукову новизну та практичну цінність, наведено відомості про публікації та апробацію основних положень роботи, а також її структуру та обсяг.

Розділ I «Семиструнна гітара та гітарне мистецтво як предмет наукового дослідження» присвячено питанням теоретико-методологічного осмислення феномену семиструнної гітари та гітарного мистецтва.

У підрозділі **1.1. «Образ гітари в європейській культурі»** висвітлено існуючі етимологічні версії поняття «гітара», надано загальну характеристику втілення образів гітари та гітарного виконавства в європейській культурі та мистецтві, визначено їх провідні семантичні сфери.

Підкреслено значення гітарної тематики в живопису для вивчення органологічних та виконавських особливостей побутування даного інструмента в історичній ретроспективі. Виявлено роль художньої літератури у відображенні загального рівня популярності гітари і формуванні семантичного поля гітарного мистецтва в культурі.

Семантичні домінанти актуалізації гітари в світовій літературі значною мірою віддзеркалюють ментальні образи певних національних культур: 1) образ Іспанії (шестиструнна гітара); 2) образ широкої і загадкової «російської душі» (семиструнна гітара); 3) образ циганської вільності та пристрасті (семиструнна і шестиструнна гітари). Соціальні та образно-семантичні амплуа гітари можуть бути класифіковані, зокрема, за становими, етнічними та професійними ознаками. Для гітари притаманні передусім такі *семантичні амплуа*: 1) романтичної закоханості, любовного марення; 2) рокової пристрасті; 3) роздуму і внутрішнього зосередження; 4) співрозмовника («подруга семиструнна»); 5) автобіографічного оповідання, сповідальності, ліричного монологу; 6) розваги, веселого дозвілля та застілля; 7) вакхічної несамовитості та емоційного самозабуття.

У підрозділі **1.2. «Гітара і гітарне мистецтво в проблемному полі музикознавства»** виявлено основні напрями дослідження гітарної проблематики в сучасному музикознавстві (історичний, органологічний, виконавсько-педагогічний) та провідні тематичні аспекти таких розвідок, що пов'язані з:

– хронологією та періодизацією шляхів розвитку гітарного мистецтва (В. Ганєєв, К. Ільгін, В. Коелхо, В. Мусатов, Д. Прат);

– процесами трансформації органологічних особливостей старовинних гітар (А. Батов, М. Каша, Н. Мілешина, Й. Поврозняк, О. Тимофєєв);

– історією розвитку гітари в російській культурі (Б. Вольман, В. Ганєєв, М. Іванов, Н. Іванова-Крамська, К. Ільгін, М. Імханицький, Д. Крутіков, В. Машкевич, Л. Менро, В. Мусатов, І. Рехін, В. Русанов, Н. Самусь, М. Стахович, В. Тавровський, О. Тимофєєв, А. Ширялін, М. Яблоков);

– методико-педагогічними питаннями, пов'язаними з розробкою теоретичних основ функціонування виконавського апарату і практичних методів формування майстерності гітаристів в класі шестиструнної гітари (В. Борисевич, В. Козлін, О. Рогоза, М. Михайленко, Н. Дмитрієва, Л. Карпов);

– специфікою виконавських можливостей гітари в камерному ансамблі та її роллю в історії камерно-ансамблевого музикування (О. Петропавлівський);

– дослідженням неакадемічного (джаз, рок та акустична гітара) виконавства (Є. Мошак, Н. Якименко);

– регіональними особливостями побутування гітари в контексті світового гітарного мистецтва (В. Сидоренко, Д. Крутіков, Фан Дінь Тан, А.-Ф. Хусейн Ахмед).

Сучасним вітчизняним дослідженням з гітаристики властиві високий рівень філософсько-теоретичного осягнення та прагнення до широких жанрово-стильових узагальнень. Так, в дисертаціях, захищених у ХНУМ ім. І. П. Котляревського, досліджено специфіку та типологічні особливості фактури в музиці для класичної гітари у світлі фундаментальних теорій жанру та стилю (О. Жерздеєв, 2011), тенденції глобалізації гітарного мистецтва постмодерну з урахуванням взаємодії культур (Т. Іванніков, 2012), специфіку музичного мислення в стилях гітарної творчості в контексті універсалізму (В. Ткаченко, 2013).

Особливу потребу у здійсненні наукових розвідок щодо специфіки семиструнної гітари підкреслює той факт, що на даний момент можна визначити лише 3 дисертації, які за своєю тематикою наближені до поданого дослідження (В. Ганєєв, К. Ільгін, О. Тимофєєв).

Так, К. Ільгін (2003) систематизував відомості про еволюцію строїв гітари та споріднених струнно-щипкових інструментів, проаналізував причини занепаду гітарного мистецтва у 2-й пол. XIX ст. та почергового домінування семиструнної і шестиструнної гітари в Росії, висвітив принципи сучасної технології звуковидобування на гітарі в контексті розвитку професійного та побутового музикування.

В. Ганєєв (2006) розкрив причини і наслідки атрибутції шестиструнної та семиструнної гітари як народних інструментів, довів академічну природу класичної шестиструнної гітари і сформулював умови, що забезпечують затвердження академічного статусу класичної гітари в системі професійної музичної освіти.

Англомовна дисертація О. Тимофєєва (1999) є єдиною в світі науковою працею, що цілком присвячена дослідженню розвитку російської семиструнної гітари в 1-й пол. XIX ст. У цій роботі класифіковано органологічні особливості семиструнної гітари зі строєм G-dur, висловлено припущення про її винахід І. де Гельдом, систематизовано відомості про творчий шлях і концертну практику

найбільш значущих гітарних діячів 1-й пол. XIX ст., а також виявлено вплив феномену семиструнної гітари на творчість російських письменників і живописців зазначеного часу.

Аналіз літератури питання виявив, що у більшості праць під гітарою та гітарним мистецтвом мається на увазі класична шестиструнна гітара, тоді як проблематика семиструнної гітари тільки починає розроблятися і в українській музикології фактично не репрезентована. Дотепер залишаються відкритими питання походження російської семиструнної гітари; порівняльного аналізу художньо-технологічного потенціалу та тембрових особливостей гітар квартового і терцового строю, сучасного розвитку семиструнної гітари та її репертуару.

У підрозділі **1.3. «Методологія дисертаційного дослідження»** перелічена сукупність загальнонаукових методів пізнання, а також спеціальних методів дослідження, властивих історичному, теоретичному та виконавському музикознавству, які є основою аргументації наукових положень дисертаційної роботи відповідно до специфіки взаємодії її об'єкта, предмета та мети.

Важливим змістовно-методологічним підґрунтям проведеного дисертаційного дослідження є окреслення основних сфер екзистенції семиструнної гітари в часопросторі музичного мистецтва та головних векторів їх наукового дослідження. Часопростір музичного мистецтва розглядається в широкому контексті щільних взаємодій темпоральних (тобто, часових, еволюційних) та спатіальних (просторових, як то геокультурних, органологічних, виконавсько-технологічних, акустичних) аспектів у розвитку і функціонуванні семиструнної гітари.

Часові аспекти вивчення зумовлені насамперед історичною динамікою розвитку даного інструмента та особливостями його еволюції. Провідними рівнями просторового функціонування семиструнної гітари та відповідними аспектами його наукового аналізу є: 1) геокультурний (культурно-територіальний) простір; 2) акустичний простір, тобто фізичний простір звучання інструмента; 3) органологічний простір, детермінований конструктивними особливостями будови інструмента; 4) виконавський простір, зумовлений фактурно-технологічними особливостями розташування виконавського апарату на даному інструменті.

Розділ 2 «Історична динаміка розвитку російської семиструнної гітари» присвячено висвітленню генези та розвитку семиструнної гітари в Росії, визначенню основних тенденцій та найважливіших етапів її еволюції в широкому історико-культурному контексті, а також жанрово-стильовому та виконавському аналізу низки творів для семиструнної гітари, створених композиторами XIX – XXI ст.

У підрозділі **2.1. «Соціокультурні передумови появи гітари в Росії»** надано загальну характеристику процесів кроскультурної взаємодії Європи та Росії, що призвели до появи гітари та мандоліни (за свідомством Я. Штеліна) в культурі східнослов'янських народів у середині XVIII ст. Висвітлено зв'язок між міграцією різновидів гітари та міграцією людей – носіїв відповідної культури. Так, п'ятиструнні гітари проникали до Східної Європи з Італії, а шестиструнні – з Німеччини та Франції разом з видатними музикантами, військовими та іншими освіченими фахівцями, які у XVIII ст. масово працювали в Петербурзі.

Оскільки появі гітар терцового строю в Росії сприяло приєднання земель Речі Посполитої, де була поширена «англійська гітара» зі строем C-dur, суттєве значення для вивчення генези семиструнної гітари має висвітлення життєвих шляхів учасників польського повстання 1794 р. (Т. Костюшко, М. Огінський, І. де Гельд).

У підрозділі **2.2. «Генезис російської семиструнної гітари: дослідницькі версії»** відзначено, що поява російської семиструнної гітари в історії є (за О. Тимофєєвим) актом з'єднання семи органологічних ознак (кузов іспанської гітари у вигляді цифри 8, радіусований (опуклий) гриф англійської гітари, число ладів від 17 до 24, сім одинарних жильних струн, стрій за тризвуком G-dur із нижнім басом D). Цей перелік у порівнянні з суттєвими ознаками гітар інших модифікацій дозволяє кваліфікувати виникнення російської семиструнної гітари як винахід.

Розглянуто три версії виникнення цього інструмента (М. Стахович, В. Русанов, О. Тимофєєв), якими практично вичерпується трактовка даного проблемного поля в науковій літературі.

На підставі критичного аналізу документальних та дослідницьких матеріалів дисертантом узято в якості провідної наукової гіпотези походження семиструнної гітари зі строем G-dur версію М. Стаховича (1854), прихильником якої був видатний знавець історії російських народних інструментів А. Фамінцин, уточнену через введення до наукового обігу свідоцтва М. Пиляєва (1893), за якою цей інструмент був створений фундатором російської гітарної школи А. Сіхрою у 1793 р.

Гіпотеза В. Русанова (1901) про походження семиструнної гітари з Польщі науково не підтверджується, а версія О. Тимофєєва залишається цілком вірогідною в тому сенсі, що І. де Гельд міг сконструювати подібний інструмент паралельно і незалежно від А. Сіхри, проте, не раніше кінця 1794 р. (виходячи з факту його активної участі у бойових діях на боці польських повстанців).

У підрозділі **2.3. «Розвиток гітарного мистецтва в Росії (XIX ст.)»** виявлено величезну культуротворчу роль семиструнної гітари в Росії XIX ст. і художню значущість її репертуару. Підкреслено основоположну роль А. Сіхри, С. Аксьонова, М. Висотського, В. Моркова, В. Саренко та ін. у створенні класичного виконавського репертуару. Виявлено, що корифеї XIX ст. А. Сіхра та М. Висотський найчастіше звертаються до форми варіацій на теми російських і українських пісень, застосовуючи класичні композиційні техніки в поєднанні з темповою та фактурною різноманітністю. При цьому, стиль та лексика А. Сіхри вирізняються масштабністю, впливом синтетичних жанрів (опери та балету) та «скрипковою» віртуозністю, а музичне мислення М. Висотського тяжіє до наскрізного розвитку з використанням поліфонічних прийомів письма.

Розглянуто цикл «Практичні правила грати на гітарі, що в чотирьох великих екзертиціях складаються» як результат успішної композиторської та педагогічної практики А. Сіхри. Цей твір, що належить до вершин віртуозності, органічно ввібрав у себе всі технічні досягнення семиструнної гітари 1-ї пол. XIX ст. (арпеджіо, тремоло, мелізми, зокрема, трелі на різних струнах тощо) і став новаторством у світовому гітарному виконавстві свого часу.

Виконавський аналіз творів М. Висотського («Колискова пісня» G-dur, «Рондо Й. Гуммеля» G-dur, варіації на тему української народної пісні «Як сказала матуся»

h-moll та варіації на тему російської народної пісні «Згадай, згадай мій люб'язний» d-moll) виявляє високий рівень віртуозності, примхливу ритміку та несподівані модуляції. Відмічено світовий рівень новацій митця (tremolo, технічне legato до 10 звуків в лівій руці, перше перекладення творів Й. С. Баха для гітари).

Відзначено вплив М. Висотського на музичну творчість циган. Сприймавши на початку XIX ст. семиструнну гітару як свій рідний інструмент, професійні циганські хори швидко набули високої майстерності і в 30-ті роки стали своєю «візитівкою» міської культури Пушкінської доби.

Зазначено, що «Золоте сторіччя» семиструнної гітари фактично скінчилося після відходу з життя М. Висотського в 1837 р. Серед учнів засновників гітарної школи було чимало талановитих музикантів (О. Ветров, І. Ляхов, Ф. Циммерман), та через вимушене відволікання на іншу діяльність, вони не змогли суттєво вплинути на розвиток професійної виконавської традиції.

Ретроспективний аналіз творчих досягнень російських гітарних композиторів 2-ї пол. XIX ст. виявляє тенденцію до зниження кількості оригінальних творів та ступеню віртуозності, що відбиває зростання симптомів занепаду. Тим більш помітним явищем в гітарному репертуарі того часу стали «24 прелюдії для семиструнної гітари в усіх мажорних та мінорних тональностях» (1861) В. Моркова, що є першим досвідом такого роду творів для гітари. Чітка музична форма та зручна аплікатура цих чудових мініатюр дозволяють ще на ранній стадії освоєння інструмента відчувати тональний колорит терцового строю.

У підрозділі **2.4. «Семиструнна гітара в музичному просторі XX – XXI ст.»** виявлено специфіку взаємодії двох різновидів гітари в радянський період та у сучасну добу. Підкреслено, що відродженню гітарного мистецтва сприяли концерти А. Сеговії в 20–30-х рр. XX ст., які, однак, об'єктивно погіршили становище семиструнної гітари, провокуючи масовий перехід гітаристів на іспанський квартовий стрій. Відзначено, що розвиток гітари в СРСР істотно гальмувався протистоянням прихильників шестиструнного та семиструнного різновидів цього інструмента.

З середини 80-х рр. почався новий період розвитку гітарного мистецтва, який характеризується подоланням протиріч між адептами квартового та терцового гітарних строїв і поновленням інтересу до семиструнної гітари під впливом творчості віртуозного гітариста та аранжувальника С. Орехова. Проведений структурно-композиційний і виконавський аналіз варіацій С. Орехова на тему романсу Н. Шишкіна «Ніч світла» виявив прекрасне поєднання технічних і тембрових можливостей семиструнної гітари з ускладненням гармонійної мови.

Основними тенденціями розвитку мистецької практики семиструнної гітаристики в сучасному культурному просторі (кін. XX – поч. XXI ст.) є:

1) активізація творчої діяльності гітаристів старшого покоління – зберігачів семиструнної традиції (в Росії – В. Богданович, Б. Кім, О. Колпаков, Ф. Конденко, Л. Кривонос та ін., у Киргизстані – О. Агібалов). В Україні велику роботу з фіксації нотної спадщини довгі роки веде В. Українець (видання повних зібрань творів А. Сіхри і М. Висотського, збірки «50 сонатин для семиструнної гітари», власної джазової школи гри на семиструнній гітарі);

2) поява нової генерації віртуозів, які з успіхом грають і в семиструнному терцовому, і в шестиструнному квартовому строях (А. Бардіна, А. Бегутов, О. Вулла, В. Сумін, В. Колпаков та ін.);

3) розширення ареалу побутування семиструнної гітари на тлі активізації інтересу до концертного виконавства на даному інструменті серед багатьох відомих зарубіжних музичних діячів. В США цьому сприяли нотне видавництво М. Оффі та успішна концертна, наукова і організаційна діяльність О. Тимофєєва, в Європі – композиторська творчість А. Джилярдіно;

4) істотні жанрово-стильові трансформації концертного репертуару, пов'язані з появою значущих творів великої форми (соната, сюїта, концерт). Серед російських молодих композиторів відзначено творчість О. Вулли (Соната e-moll), який майстерно використовує темброво-фонічну та апікатурну своєрідність терцового строю. Помітним є творчий внесок до оновлення репертуару семиструнної гітари виконавця і композитора з Киргизстану О. Агібалова (близько 80 творів різних жанрів і форм – поліфонічні цикли, сюїти, сонати, концерти). Важливе місце в творчості митця посідають 4 Сонати. Ускладнений смисловий потік третьої частини Сонати № 1 (Рондо «Суєта суєт») провіщає новий, нетрадиційний для семиструнної гітари стиль письма, а поєднання глибокого філософського змісту з віртуозністю, барвистістю, насиченістю фактури та виконавською зручністю у Сонаті № 4 (2013) ставлять її в один ряд з найбільш видатними творами великої форми для гітари;

5) розширення гастрольної практики (ансамбль О. Тимофєєва «Talisman» в США, гітарист-віртуоз М. Фальк у Швеції, всесвітні турне циганського колективу «Колпаков тріо», в тому числі в концертах разом із зіркою світової естради Мадонною);

б) зростання кількості значущих організаційних заходів (конкурсів, концертів, фестивалів), які активно впливають на музичні вподобання суспільства і сприяють відродженню семиструнної гітари. Так, в Айова-Сіті (США) з 2006 р. проходить щорічний міжнародний фестиваль семиструнної гітари під керівництвом О. Тимофєєва, в Росії завдяки організаційним зусиллям В. Маркушевича відбулися перший в історії конкурс виконавців на семиструнній гітарі та міжнародний фестиваль «Російська гітара у ХХІ столітті» з прем'єрою двох концертів для семиструнної гітари з оркестром («Новгородський концерт» А. Джилярдіно та «Російський концерт» І. Рехіна).

Таким чином, очевидним стає початок нового ренесансу російської семиструнної гітари в сучасному мистецькому просторі.

Розділ 3 «Органологічна і виконавська специфіка семиструнної гітари» присвячений порівнянню художньо-технологічних можливостей терцового строю російської семиструнної гітари та квартового строю європейської шестиструнної гітари на основі аналізу об'єктивних кількісних показників (незалежних від суб'єктивних характеристик, таланту та професійного рівня виконавця).

Доцільність використання в якості еталонної бази порівняння класичної шестиструнної гітари обумовлена тим, що достоїнства та репутація її як самодостатнього сольного та ансамблевого інструмента не підлягають сумніву.

У підрозділі **3.1. «Гітара та її модифікації в контексті поліморфізму музичних інструментів»** систематизовано відомості про шляхи поширення гітари на основі дослідження спадкоємності її основних конструктивних особливостей. Підкреслено високий професіональний рівень майстрової культури виготовлення гітар в Росії в 1-й пол. XIX ст. (І. Батов, І. Краснощеков).

Для типологічного визначення органологічних ознак близьких модифікацій музичних інструментів, що входять у відомі класифікаційні сімейства, у дисертації використано такі терміни природничих наук, як «поліморфізм» та «поліморфний».

Поліморфними є споріднені музичні інструменти, які схожі за конструкцією та способом звукоутворення, але мають деякі істотні відмінності, що визначають сферу їх застосування та впливають на динаміку розвитку в системі культурних цінностей суспільства. Так, типовими поліморфними інструментами є шестиструнні та семиструнні гітари з різними варіантами строю, а тисячолітня історія гітари є яскравим прикладом *поліморфізму* як перманентного процесу конструктивного вдосконалення, обумовленого багатомірністю світосприйняття в мистецтві.

У підрозділі **3.2. «Органологічні детермінанти виконавства на шестиструнній та семиструнній гітарі: порівняльна характеристика»** наведено результати аналізу об'єктивних показників, що характеризують виконавські можливості семиструнної гітари зі строем G-dur та класичної шестиструнної гітари, зумовлені особливостями їх строїв.

На теперішній час технологія звуковидобування та стандартна мензура на шестиструнній та семиструнній гітарах перестали різнитися, тож виконання поздовжніх розтяжок, технічних прийомів баре, legato, vibrato, tremolo та гамаподібних пасажів на семиструнній гітарі є не складнішим, ніж на шестиструнній, а арпеджіо розкладеними акордами та віртуозні пасажі терціями на перших двох струнах на семиструнній гітарі грати зручніше, особливо у верхніх позиціях.

Для віртуозної гри на щипковому музичному інструменті, що має гриф із ладами, дуже важливим є питання компактного розташування інтервалів і акордів на грифі. Порівняння за цим критерієм показало, що на семиструнній гітарі з терцовим строем G-dur загальна кількість варіантів виконуваних септакордів (з оберненнями) в тісному розташуванні в одній позиції без відкритих струн є в 7 разів більшою, а кількість легко здійсненних варіантів нонакордів – в 5 разів більшою, ніж на гітарі шестиструнній. Крім того, стрій G-dur дозволяє взяти на семиструнній гітарі 103 повних ундецимакорда в тісному розташуванні та 28 повних терцдецимакордів, що робить її привабливою для застосування у гармонійно складній сучасній, в тому числі, джазовій музиці. На шестиструнній гітарі зазначені акорди є фізично невиконуваними.

У підрозділі **3.3. «Художньо-виконавський потенціал семиструнної гітари (порівняльний аналіз строїв G-dur та g-moll)»** наведено результати дослідження можливостей семиструнної гітари зі строем g-moll, який циганські музиканти називали «табірним».

Доведено, що цей стрій істотно не відрізняється від строю G-dur за зручністю виконання гамаподібних пасажів, арпеджіо, великих терцій, тризвуків і нонакордів;

має невеличку перевагу в розміщенні малих терцій на 2–3 струнах; перевершує можливості традиційного строю щодо зручності виконання септакордів, але поступається йому за кількістю варіантів ундецимакордів і терцдецимакордів.

Оскільки в гармонійній функції циганських інтерпретацій септакорди мали велике значення, а більш складні акорди практично не застосовувались, зроблено висновок, що в практиці циганського музикування (професійного та побутового) перехід до строю g-moll мав певний сенс, але для відтворення сучасної музики (як академічної, так і естрадної) більш доцільне використання строю G-dur.

У підрозділі **3.4. «Темброутворюючі параметри гітар квартового та терцового строю: компаративний аналіз акустичних властивостей та виконавських технік»** розглянуто залежність сприйняття тембру гітари від об'єктивних акустичних характеристик та резонансних явищ. Зазначено, що чим більше резонуючих струн, нот та обертонів входить до складу арпеджіо чи пасажу, тим сильніше виявляється для слухача суб'єктивний ефект злитості, співучості та об'ємності їх звучання. У роботі наведено таблиці обертонів та резонуючих нот трьох різновидів гітарного строю, порівняння яких дозволило кількісно оцінити якісні відмінності музичного сприйняття тембру.

Компаративний аналіз спектрів відкритих струн довів, що обидва терцові строї семиструнної гітари (G-dur та g-moll) мають перевагу перед квартовим строєм шестиструнної завдяки об'єктивно більш високим кількісним показникам резонансних характеристик. Так, на семиструнній гітарі акустичну властивість продовження звучання основного тону при глушінні мають чотири перші відкриті струни, а на шестиструнній – лише перша та друга. За кількістю гармонійних обертонів, що забезпечують співучість тембру в середньому і високому регістрах, стрій g-moll семиструнної гітари перевершує як квартовий стрій шестиструнної гітари, так і традиційний терцовий стрій G-dur.

Тож, семиструнна гітара з терцовим строєм, в силу вищезазначених об'єктивних переваг, аплікатурної зручності та тембрового багатства, може успішно вписатися в насичену складними гармоніями сучасну музичну стилістику.

У **Висновках** узагальнено результати проведеного дослідження.

Сутність авторської концепції становлять такі положення:

1. Основними напрямками теоретичного осмислення феномену семиструнної гітари в проблемному полі музикознавства є: 1) історичний; 2) органологічний (інструментознавчий); 3) виконавсько-педагогічний. На сучасному етапі відбувається суттєва активізація наукових розвідок в сфері гітаристики як такої, втім, саме проблематика, пов'язана з семиструнною гітарою, є найменш дослідженою в даній галузі загалом і фактично не репрезентованою в українській музикології.

Часові аспекти дослідження семиструнної гітари в часопросторі музичного мистецтва зумовлені насамперед історичною динамікою розвитку даного інструмента та особливостями його еволюції. Провідними рівнями просторового функціонування семиструнної гітари та відповідними аспектами його наукового аналізу є: 1) геокультурний (культурно-територіальний) простір; 2) акустичний простір, тобто фізичний простір звучання інструмента; 3) органологічний простір, детермінований конструктивними особливостями будови інструмента;

4) виконавський простір, зумовлений фактурно-технологічними особливостями розташування виконавського апарату на даному інструменті.

2. Образно-семантичні характеристики гітари та гітарного мистецтва відбивають ментальні образи національних культур, невід'ємним атрибутом яких є цей інструмент в одній зі своїх органологічних іпостасей, насамперед: 1) образ Іспанії (6-струнна гітара); 2) образ широкої і загадкової «російської душі» (7-струнна гітара); 3) образ циганської вільності та пристрасті (7-струнна і 6-струнна гітари). Для гітари притаманні передусім такі *семантичні ампула*: 1) романтичної закоханості, любовного марення; 2) рокової пристрасті; 3) роздуму і внутрішнього зосередження; 4) співрозмовника («подруга семиструнна»); 5) автобіографічного оповідання, сповідальності, ліричного монологу; 6) розваги, веселого дозвілля та застілля; 7) вакхічної несамовитості та емоційного самозабуття.

3. Введено до наукового обігу музикознавства (передусім в сфері органології) природничі поняття «поліморфізм» та «поліморфний» стосовно близькоспоріднених інструментів та їх модифікацій. Органологічна специфіка семиструнної гітари розкривається в контексті її порівняння з іншими поліморфними модифікаціями інструментів гітарного сімейства (насамперед, з шестиструнною гітарою).

4. Поява гітари в Росії в середині XVIII ст. значною мірою пов'язана із кроскультурними взаємодіями тієї доби, міграцією людей (видатних музикантів, військових та інших освічених фахівців) – носіїв різних типів європейської традиції в російській культурі XVIII ст. – та відповідною міграцією різновидів даного інструмента (п'ятиструнної гітари з Італії, шестиструнної – з Німеччини та Франції, так званої «англійської гітари» зі строем C-dur – з Польщі). Суттєве значення для історії семиструнної гітари мала, зокрема, діяльність музикантів, які брали участь у польському повстанні 1794 р. (М. К. Огінський, І. де Гельд).

5. Історична динаміка розвитку російської семиструнної гітари від її появи до сьогодення демонструє величезну культуротворчу роль цього інструмента та художню значущість створеного для нього репертуару. Основними етапами еволюції професійного гітарного мистецтва в Росії є: 1) період початкового становлення та розвитку (кін. XVIII – поч. XIX ст.); 2) період першого розквіту, так зване «Золоте сторіччя» (1 пол. XIX ст.), позначений цілковитим домінуванням семиструнної гітари та її високими мистецькими здобутками; 3) період відносного занепаду професійної концертної традиції та трансформації соціокультурного статусу семиструнної гітари як передусім інструмента побутового музикування (2 пол. XIX ст.); 4) період нового підйому, так званий «Русанівський ренесанс» (кін. XIX – поч. XX ст.); 5) період конкурентного співіснування двох видів гітари в СРСР (20–80-ті рр. XX ст.); 6) період відродження семиструнної гітари в сучасному культурному просторі (90-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст.).

6. На підставі документальних матеріалів та критичного аналізу існуючих наукових версій її генези (М. Стахович, В. Русанов, О. Тимофєєв) доведено російське походження семиструнної гітари терцового строю. В якості базової прийнято уточнену дисертантом версію М. Стаховича, згідно якої російська семиструнна гітара була створена А. Сіхрою у 1793 р. Імовірною залишається також

гіпотеза О. Тимофєєва щодо паралельного винайдення даного інструмента І. де Гельдом (незалежно від А. Сіхри), втім не раніше кінця 1794 р.

7. Визначено жанрові домінанти, стильові особливості та трансформації музичної мови академічного репертуару семиструнної гітари. Визначну роль у формуванні класичного репертуару та розширенні виконавських можливостей цього інструмента відіграла діяльність корифеїв семиструнної гітаристики ХІХ ст. А. Сіхри та М. Висотського, а також великого кола їх учнів і послідовників, серед яких – видатні російські гітаристи С. Аксьонов, О. Ветров, В. Морков, В. Свінцов, І. Ляхов, Ф. Циммерман та ін. В жанровому аспекті концертний репертуар семиструнної гітари еволюціонував від домінування варіацій та фантазій на теми російських і українських народних пісень (1 пол. ХІХ ст.) до формування суттєвого корпусу масштабних творів великої форми – сонат, концертів (кін. ХХ – поч. ХХІ ст.). Сучасний доробок семиструнної гітаристики містить значну кількість змістовних і масштабних творів різноманітних жанрів і форм (фантазії, інвенції, фуґи, концерти з оркестром тощо). Доведено роль О. Агібалова, О. Вулли, А. Джилярдіно, С. Орєхова, І. Рєхіна в жанрово-стильовому оновленні концертного репертуару семиструнної гітари.

Жанрово-стильовий та виконавський аналіз низки творів для семиструнної гітари, створених композиторами ХІХ – ХХІ ст. (А. Сіхра, М. Висотський, В. Морков, С. Орєхов, О. Вулла, О. Агібалов), свідчить про високий рівень віртуозності, притаманний значній кількості концертних творів для семиструнної гітари – як класичних, так і сучасних.

8. Виявлено органологічну та темброво-акустичну специфіку семиструнної і шестиструнної гітар та їх виконавський потенціал. Шляхом порівняльного аналізу значної бази кількісних показників, незалежних від суб'єктивних характеристик професійного рівню та таланту виконавця (з застосуванням методів музичної акустики та мистецтвознавства), визначено об'єктивні художньо-технологічні можливості російської семиструнної гітари терцового строю та класичної шестиструнної гітари квартового строю, – що сприяло розв'язанню однієї з найсуперечливіших проблем гітаристики.

Компаративний аналіз виконавських технік, компактності розташування інтервалів та акордів на грифі, а також детермінованих певним гітарним строем резонансних властивостей та темброутворюючих параметрів переконливо свідчить про те, що семиструнна гітара терцового строю не лише не поступається класичній шестиструнній гітарі за своїми виконавсько-технологічними можливостями, але й суттєво перевершує її за кількістю варіантів і зручністю виконання значної кількості акордів, а також за деякими темброво-акустичними показниками.

Порівняння художньо-виконавського потенціалу двох існуючих модифікацій строю семиструнної гітари (G-dur та g-moll) виявляє загалом паритетний рівень технічних можливостей обох досліджуваних строїв стосовно виконання гамаподібних пасажів, арпеджіо, тризвуків, нонакордів тощо. Стрій g-moll перевершує стрій G-dur щодо зручності виконання септакордів, втім поступається йому за кількістю варіантів ундецимакордів і терцдецимакордів.

9. В сучасному культурному часопросторі (кін. ХХ – поч. ХХІ ст.) основні тенденції розвитку виконавської практики семиструнної гітари та еволюції її репертуару пов'язані з: 1) активізацією творчої діяльності гітаристів старшого покоління – зберігачів семиструнної виконавської традиції; 2) формуванням нової талановитої генерації віртуозів, які успішно грають і в семиструнному терцовому, і в шестиструнному квартовому строях; 3) суттєвим розширенням ареалу розповсюдження семиструнної гітари на тлі активізації інтересу до концертного виконавства на цьому інструменті серед зарубіжних музикантів; 4) розширенням гастрольної практики та зростанням кількості значущих організаційних заходів (конкурсів, концертів, фестивалів), що сприяють популяризації інструмента. Важливою ознакою мистецької практики семиструнної гітаристики є трансформація її жанрової парадигми, пов'язана зі створенням нового професійного репертуару з домінуванням значущих творів великої форми (соната, сюїта, концерт).

Отже, в сучасну добу розпочався фактичний ренесанс семиструнної гітари, який сприяє перспективі подальшої актуалізації та вдосконалення академічного концертного репертуару даного інструмента в світовому мистецькому просторі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Субота А. В. Эволюция гитары в музыкальной жизни России конца XVIII – начала XIX века (социокультурный и органонологический аспекты) / А. В. Субота // Вісник Міжнародного Слов'янського ун-ту: наук.-теор. журнал. — Серія «Мистецтвознавство». — Х., 2006. — Т. IX. — № 1. — С. 47–51.

2. Субота А. В. Конструктивные особенности семиструнной гитары как органонологическая детерминанта ее статуса в культуре / А. В. Субота // Вісник Міжнародного Слов'янського ун-ту: наук.-теор. журнал. — Серія «Мистецтвознавство». — Х., 2007. — Т. X. — № 1. — С. 36–40.

3. Субота А. В. Исполнительский анализ технико-художественных возможностей и репертуара семиструнной гитары / А. В. Субота // Вісник Міжнародного Слов'янського ун-ту: наук.-теор. журнал. — Серія «Мистецтвознавство». — Х., 2008. — Т. XI. — № 1. — С. 27–32.

4. Субота А. В. «Экзертиции» А. О. Сихры – вершина виртуозности семиструнного гитарного искусства первой половины XIX века / А. В. Субота // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти: зб. наук. пр. — Вип. 23. Гітара як звуковий образ світу: виконавське мистецтво та наука / Харк. держ. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського; відп. ред. Ю. В. Ніколаєвська. — Х.: ХДУМ ім. І. П. Котляревського, 2008. — С. 73–82.

5. Субота А. В. Алексей Федорович Мамон (жизнь и творчество) – к вопросу об истории формирования Харьковской гитарной школы / А. В. Субота, С. Н. Тихонравов // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: зб. наук. пр. / За ред. В. Я. Даніленка. — Х.: ХДАДМ, 2008. — № 12. — С. 137–146.

6. Тихонравова А. В. Семиструнная гитара в современном музыкальном пространстве / А. В. Тихонравова // Проблеми сучасності: мистецтво, культура,

педагогіка : зб. наук. пр. / Луган. держ. академія культури і мистецтв ; за заг. ред. В. Л. Філіппова. – Вип. 26. – Луганськ : Вид-во ЛДАКМ, 2013. – С. 139 – 148.

7. Тихонравова А. В. Гармонические возможности русской семиструнной гитары / А. В. Тихонравова // Южно-Российский музыкальный альманах : науч. журнал / гл. ред. Е. Ю. Андрущенко. — Ростов : РГК (академия) им. С. В. Рахманинова, 2013. — № 2 (13). — С. 55–59.

8. Тихонравова А. В. Три версии происхождения русской семиструнной гитары / А. В. Тихонравова, С. Н. Тихонравов // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики : науч.-теорет. и прикладной журнал / Гл. ред. Д. Н. Рябцев. — Тамбов : Грамота, 2013. — № 4 (30). — Ч. 2. — С. 171–176. — (рецензируемый журнал ВАК РФ).

9. Субота А. В. Перспективи відродження інтересу до російської семиструнної гітари в ХХІ ст. / А. В. Субота // Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття : матеріали наук. конф. молодих учених 24-25 квітня 2007 р. / Харк. держ. акад. культури ; відп. ред. С. В. Сищенко. — Х. : ХДАК, 2007. — С. 160–161.

10. Субота А. В. Анализ факторов, определяющих статус музыкального инструмента в культуре, на примере русской семиструнной гитары / А. В. Субота // Освіта, культура та мистецтво в добу цивілізаційної глобалізації : матеріали міжнар. наук. конф. 22–23 листопада 2007 р. / Харк. держ. акад. культури ; заг. ред. проф. В. М. Шейка та ін. — Х. : ХДАК, 2007. — С. 167–169.

11. Субота А. В. Социокультурный и органологический аспекты эволюции гитары в России конца XVIII – начала XIX века / А. В. Субота // Классическая гитара : современное исполнительство и преподавание : тез. докл. III междунар. научн.-практ. конф. 12–13 апреля 2008 г. / Ред.-сост. В. Р. Ганеев, А. А. Петропавловский. — Тамбов : Тамбовский гос. муз.-пед. ин-т им. С. В. Рахманинова, 2008. — С. 16–18.

12. Субота А. В. Совершенствование методики постановки и коррекции левой руки гитариста (проблемы и рекомендации) / А. В. Субота, С. Н. Тихонравов // Современное исполнительство и преподавание : тез. докл. V междунар. научн.-практ. конф. 10–11 апреля 2010 г. / Тамбовский гос. муз.-пед. ин-т им. С. В. Рахманинова ; ред.-сост. В. Р. Ганеев. — Тамбов : Изд-во Першина Р. В., 2010. — С. 148–149.

13. Тихонравова А. В. Социально-коммуникативная функция семиструнной гитары в современном гитарном искусстве / А. В. Тихонравова // Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнародної наук. конф. 8–9 грудня 2011 р. / Харк. держ. акад. культури ; відп. за вип. Н. М. Кушнарченко. — Х. : ХДАК, 2011. — С. 144–146.

14. Тихонравова А. В. Марк Соколовский и русская семиструнная гитара / А. В. Тихонравова // Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття : матеріали всеукраїнської наук.-теорет. конф. молодих учених 18–19 квітня 2013 р. / Харк. держ. акад. культури ; під ред. проф. В. М. Шейка та ін. — Х. : ХДАК, 2013. — С. 157–158.

АНОТАЦІЇ

Тихонравова А. В. Семиструнна гітара в часопросторі музичного мистецтва: органологічні та виконавські аспекти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03. – Музичне мистецтво. – Харківський національний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського, Харків, 2014.

Робота присвячена концептуалізації семиструнної гітари з терцовим строем. Виявлено основні напрями музикознавчого осягнення феномену семиструнної гітари та провідні образно-семантичні характеристики гітари в європейській культурі. Доведено російське походження семиструнної гітари зі строем G-dur, простежено історичну динаміку її еволюції та тенденції сучасного розвитку. Визначено органологічну і темброво-акустичну специфіку шестиструнної і семиструнної гітар та особливості виконавства на кожній з них, а також виконавський потенціал семиструнної гітари зі строем G-dur та g-moll. Здійснено жанрово-стильовий і виконавський аналіз низки творів для семиструнної гітари композиторів XIX – XXI ст.

Ключові слова: гітара, семиструнна гітара, гітаристика, семантика, історія, органологія, виконавство, терцовий стрій, тембр, художньо-технологічний потенціал.

Тихонравова А. В. Семиструнная гитара во времени и пространстве музыкального искусства: органологические и исполнительские аспекты. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.03. – Музыкальное искусство. – Харьковский национальный университет искусств им. И. П. Котляревского, Харьков, 2014.

Диссертация посвящена концептуализации эволюции семиструнной гитары терцового строя в контексте ее органологической, темброво-фонической и исполнительской специфики. Выявлены основные направления теоретического осмысления феномена семиструнной гитары в проблемном поле музыковедения (историческое, органологическое и исполнительско-педагогическое). Определены основные сферы и уровни экзистенции семиструнной гитары во времени и пространстве музыкального искусства и главные векторы их научного анализа. Освещены ведущие образно-семантические характеристики гитары и гитарного искусства в европейской и русской культуре. Выявлены основные семантические амплуа гитары, отражающие ментальные образы национальных культур, атрибутом которых она является.

Освещены социокультурные детерминанты появления гитары в России, выявлены основные исторические факторы кросскультурных взаимодействий и определены ведущие типы носителей европейской традиции в русской культуре XVIII в. Введены в научный оборот современного музыковедения документальные данные, подтверждающие российское происхождение семиструнной гитары со строем G-dur. Прослежена историческая динамика развития русской семиструнной гитары от ее появления до настоящего времени и уточнена периодизация процесса эволюции

профессионального исполнительства на семиструнной гитаре в России. Раскрыта огромная роль выдающихся российских гитаристов прошлого (А. Сихра, С. Аксенов, М. Высотский, В. Свинцов, В. Морков, Ф. Циммерман и др.) в развитии семиструнной гитары и гитарного искусства. Введены в научный оборот музыковедения понятия «полиморфизм» и «полиморфный» в отношении близкородственных инструментов и их модификаций. Обоснована органо-акустическая специфика семиструнной гитары в контексте полиморфизма музыкальных инструментов.

Путем сравнительного анализа значительной базы количественных показателей (с применением методов музыкальной акустики и искусствоведения) определены объективные художественно-технологические возможности русской семиструнной гитары терцового строя и классической шестиструнной гитары квартового строя, а также художественно-исполнительский потенциал двух разновидностей семиструнной гитары (со строем G-dur и g-moll). Доказано, что семиструнная гитара существенно превосходит шестиструнную по количеству вариантов и удобству исполнения значительного числа аккордов. Кроме того, оба терцовых строя семиструнной гитары имеют преимущество перед квартовым строем шестиструнной гитары в слитности арпеджио и пассажей за счет более высоких показателей резонансных характеристик.

Определены жанровые доминанты и стилевые особенности эволюции академического репертуара семиструнной гитары – от доминирования вариаций на народные темы (1 пол. XIX в.) до формирования значительного круга масштабных произведений различных жанров и форм (кон. XX – нач. XXI вв.). Важной чертой современности является трансформация жанровой парадигмы семиструнной гитары, связанная с созданием нового профессионального репертуара при доминировании значимых произведений крупной формы (соната, сюита, концерт). Существенную роль в жанрово-стилевом обновлении концертного репертуара семиструнной гитары играет творчество А. Агибалова, А. Вуллы, А. Джилярдино, С. Орехова, И. Рехина

К основным тенденциям современного развития исполнительской практики семиструнной гитары и эволюции ее репертуара принадлежат: 1) активизация творческой деятельности гитаристов старшего поколения – хранителей семиструнной традиции; 2) появление новой генерации виртуозов, успешно играющих и в терцовом, и в квартовом строе; 3) расширение ареала бытования семиструнной гитары на фоне повышения интереса к концертному исполнительству на этом инструменте среди зарубежных музыкантов; 4) существенные жанрово-стилевые трансформации концертного репертуара; 5) расширение гастрольной практики и проведение большого числа значимых мероприятий (конкурсов, концертов, фестивалей), способствующих новому возрождению семиструнной гитары.

Выявлены перспективы дальнейшей актуализации семиструнной гитары и совершенствования ее академического концертного репертуара в современном мировом художественном пространстве.

Осуществлен жанрово-стилевой и исполнительский анализ ряда произведений для семиструнной гитары, созданных композиторами XIX – XXI вв. (А. Сихра, М. Высотский, В. Морков, С. Орехов, А. Агибалов, А. Вулла).

Ключевые слова: гитара, семиструнная гитара, гитаристика, семантика, история, органология, исполнительство, терцовый строй, тембр, художественно-технологический потенциал.

Tikhonravova A. V. Seven-string guitar in time and space of musical art: organologic and performance aspects. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Arts by specialty 17.00.03 – Musical Art. – Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky. – Kharkiv, 2014.

The dissertation is dedicated to the conceptualization of the seven-string guitar with thirds tuning. It reveals the main lines of musical understanding of the seven-string guitar phenomenon and the leading image and semantic guitar characteristics in the European culture. The work proves Russian origin of the seven-string guitar with G-dur tuning and covers historic dynamics of its evolution and tendencies of its today's development. The work defines organologic and timbre-phonic specificities of the six-string and seven-string guitars and their performance peculiarities, as well as performance potential of the seven-string guitar with G-dur and g-moll tunings. The dissertation analyses a number of works for the instrument, created by composers of XIX – XXI centuries by genre, style and performance.

Keywords: guitar, seven-string guitar, guitaristics, semantics, history, organology, performance, thirds tuning, timbre, artistic and technological potential.